

Inšpirácie Žilinskej synody

"Tradícia je putom pre životaschopných." Vladimír Clementis v literárnom časopise Mladé Slovensko, január 1923

Pokojné hladiny slovenského verejného života rozbúrila televízna prezentácia filmu *Bathory*. Zhodou okolností v čase, keď sme si pripomínali 400. výročie Žilinskej synody. Udalosti, ktorá sa stala významnou súčasťou nielen cirkevných, ale aj našich národných dejín.

Hraný príbeh vykladá mystifikáciu o utrápenej a pre majetky prenasledovanej Erszebet (po slovensky Alžbety) krátko po tom, ako jej v tureckých bojoch zomrel manžel František Nádašdy. Jakubiskov film štedro financovali sponzori, najmä banky zo susednej Maďarskej republiky, preto presne zapadá do ideového konceptu pestovania obdivu k tzv. Veľkému Uhorsku.

Spôsob, akým sa vykladačka dejín-exegétko, teda aj scenáristka Tünde Lengyelová "oprela" do palatína Juraja III. Turza, by v inej krajine vyvolal ostré protesty proti producentom filmu. A, samozrejme, dlhohomešnú odbornú diskusiu historikov. Ale na Slovensku. . .

Intrigár a mamonár?

Od začiatku na obrazovke vidíme delostreleckú prípravu proti palatínovi Turzovi. Film mu ide po krku od prvých scén: aký bol intrigán, mocibažný človek a najmä milovník zlatých dukátov. Nielen luterána Juraja III. Turza, ale aj významného katolíckeho arcibiskupa Františka Forgáča vymaľoval Juraj Jakubisko ako mamonára.

Dosiaľ najdrahší slovenský film dokonale zdiskreditoval historickú postavu zástupcu uhorského kráľa, zlomil mu dôstojnosť aj väzy, lebo Turzu v priamočiarej skratke ukázal len ako človeka, ktorý "túži po peniazoch a po vdove Erzsebet". A keď mu nie je ochotná oddať sa, tak sa jej mstí: ohovára ju, rozširuje o nej klebety, že je vrahyňa, aby sa dostal k Batoričkinmu bohatstvu. Prízemné, až to bučí!

Poviete si, že film môže postaviť aj zveličenie a istú verziu umeleckej pravdy proti skutočnosti. Chápal by som to vtedy, ak by som nepoznal Jakubisko skvelý, umelecky takmer dokonalý majstrovský cyklus *Tisícročná včela*. Jeho úspech spočíva v tom, že scenár napísal spisovateľ Peter Jaroš. Ale aj v tom, že ukazuje príbeh slovenského národa, ktorý pretrval v nepriaznivých podmienkach, vlastnou pracovitosťou a tvorbou si vyvzdoroval právo na život.

Práve preto je nepochopiteľné, že sa režisér Jakubisko dal za možnosť nakrútiť veľkofilm "kúpiť" a ideovo ním vedome poprel svoju epopeju *Tisícročná včela*. Práve v týchto súvislostiach poskytuje Žilinská synoda množstvo inšpirácií.

Udalosť vrcholiacej reformácie

Išlo o prvé zákonodarné zhromaždenie evanjelikov na území dnešného Slovenska za účasti 20 predstaviteľov šľachty, troch zástupcov kráľovských miest (Bratislava a Modra), ako aj 28 farárov a seniorov z desiatich stolíc.

Prijali zákony, ktorými sa oficiálne osamostatnili od rímskokatolíckej cirkvi a položili pevné základy na vytvorenie samostatnej cirkevnej organizácie evanjelikov v Hornom Uhorsku. Ústrednou postavou synody bol práve gróf Juraj Turzo, ktorý vystúpil s úvodnou rečou.

Vedomie, že Žilinská synoda stvorila organizované slovenské evanjelictvo, je však veľmi obmedzená predstava. Jej konanie vychádzalo z Viedenského mieru uzavretého po skončení Bočkajovho povstania proti Habsburgovcom a z následného rozhodnutia Uhorského snemu. Ten v Bratislave roku 1608 vyhlásil náboženskú slobodu pre všetkých obyvateľov kráľovstva.

Či, a najmä ako sa tieto zákony zavedú do života, záviselo najmä od úradu palatína, ktorý mal v Uhorsku výkonnú moc. Najprv ním bol luterán Štefan I. Ilešházi, po jeho smrti v roku 1609

nastúpil do tejto funkcie opäť evanjelik - Juraj III. Turzo. Práve on zvolal do Žiliny na 28. až 30. marca 1610 evanjelickú synodu.

Tak sa aj v Kostole Svätej Trojice zišli na čele s palatínom slovenskí evanjelici a vytvorili tri superintendencie (biskupstvá): Trenčiansku (patrili do nej Trenčianska, Oravská a Liptovská stolica), Banskú (Turčianska, Zvolenská, Hontianska a Novohradská stolica) a Nitriansku (Nitrianska, Prešporská a Tekovská stolica), pre ktoré hneď zvolili aj superintendentov: farára z Bytče a skvelého spisovateľa Eliáša Lániho, Samuela Melíka a etika Izáka Abrahamidesa.

Žilinská synoda bola skutočne slovenská a národná, lebo na ňu neprišli nemeckí evanjelici zo spišských a banských miest. Jej historický význam sa však netýka len evanjelikov, ale slovenského národa ako celku.

Čo znamenala pre Slovensko?

Môžeme to povedať jasne, zrozumiteľne a najmä otvorene: palatín Turzo bol v spomínanom čase nesporne najväčšou intelektuálnou osobnosťou Slovenska, mužom plnej rozhodnosti, koncepcie, ale aj predvídavej diplomacie. Vedel, ako konať pre vlastný národ a ako mu nezištne slúžiť a pomáhať.

Predovšetkým zástupcovi uhorského kráľa Jurajovi III. Turzovi vďačíme za to, že sa pokúsil vytvoriť zo stredovekého Uhorska na tie časy moderný štát - otvorenú spoločnosť, kde budú jedni tolerovať ľudí iného kresťanského presvedčenia. Náboženský zmier, o ktorý sa usiloval, trval v období rokov 1609 až 1616. Bolo to však pre Slovensko naozaj sedem úrodných rokov.

Kým bol Turzo palatínom, nevzniklo v Uhorsku jediné stavovské povstanie. Bol teda zjavným mierotvorcom! Jeho smrťou sa skončila doba vzájomnej ekumenickej znášanlivosti rôznych slovenských cirkví. Až Tolerančný patent osvieteneckého cisára Jozefa II. z roku 1781 napravil mnohé z krívd voči evanjelikov.

Palatínovi Turzovi sa treba po 400 rokoch, ktoré uplynuli od Žilinskej synody hlboko pokloniť za to, čo vykonal pre Slovákov, ktorí sú dnes, našťastie, už štátotvorným národom.

Veľký zástanca Slovákov

Juraj III. Turzo bol veľkým zástancom Slovákov v Uhorsku, vedome posilňoval a podporoval ich národnú identitu. On aj celá jeho rodina ovládali slovenčinu, v domácom prostredí v Bytči a na Oravskom Podzámku sa rozprávalo po slovensky.

Sám Turzo písal v historickej slovenčine úradné listiny a osobné listy. Jeho najbližší spolupracovníci na úrovni miestnych zemanov boli príslušníci slovenskej nižšej šľachty, a preto sa aj väčšina agendy na Turzových panstvách a majetkoch viedla v slovenčine.

Som ďaleko od toho, aby som vydával želanie za skutočnosť a vyslovil sa, že sa identitou cítil byť Slovákom. V čase, keď žil, sa veci takto národne vôbec nevnímali. Bol však určite zaniatený priaznivec slovenského národa, vedome podporoval jeho vzdelancov na čele s biskupom Eliášom Lániom.

Práve kňaz a spisovateľ Láni v pohrebnej reči za Turzom kriticky poukázal na to, čo aj my opakujeme s niektorými vedúcimi politikmi národa, osobitne so súčasným premiérom. Doslova na nich nakladáme toľko práce, až sa vyčerpajú alebo zdravotne zlomia.

Láni nad Turzovou rakvou povedal: "Tolik sme na ten hřebík (na Turza - pozn. autora) vĕšeli, až se nám ten mocný hřebík ulomil. " Šestnást' atrikulov (uznesení či zákonov), které přijala Žilinská synoda, platili najmä v regiónoch, kde žili Slováci.

To, že sa legalizovala existencia slovenského národa a že slovenskí evanjelici v kostoloch kázali v historickej biblickej češtine, veľmi blízkej slovenčine, pomohlo v nepriaznivom maďarskom prostredí vytvoriť pre Slovákov významnú kultúrnu autonómiu.

Plody evanjelického školstva

Osobitný bol po synode prínos evanjelikov v rozvíjaní slovenského školstva a vzdelanosti. Ako huby po daždi sa budovali lýceá a gymnáziá, na ktorých vyrástli najlepší muži národa. Aj Turzo osobne podporoval rozvoj školstva. Absolventi bytčianskeho gymnázia pokračovali v štúdiu na domácich i zahraničných univerzitách. Evanjelické školstvo ponúklo nezištne takých obrov ducha, ako bol polyhistor Matej Bel, zvaný tiež Veľká ozdoba Uhorska, ale aj desiatky spisovateľov, národných buditeľov a vedcov.

Bez Žilinskej synody by sme nemali veľkého demokrata Ľudovíta Štúra, ani vodcu Slovenského povstania v meruôsmych rokoch, prvého predsedu SNR Jozefa Miloslava Hurbana. Ani rozhladeného spisovateľa a biskupa Karola Kuzmányho, ktorý s katolíckym biskupom Štefanom Moyzesom po vzniku Matice slovenskej (1863) zopakoval skvelú ekuménu a spoluprácu slovenských katolíkov a evanjelikov.

Nedočkali by sme sa ani generála Milana Rastislava Štefánika, ministerského predsedu prvej ČSR Milana Hodžu, spisovateľa a politika SNS Martina Rázusa, jedinečného diplomata, spoluzakladateľa Spoločnosti národov Štefana Osuského, významného publicistu a ministra zahraničných vecí Vladimíra Clementisa, básnika a podpredsedu povstaleckej SNR Laca Novomeského, predsedu povojnovej SNR Jozefa Lettricha ani predsedu Federálneho zhromaždenia Alexandra Dubčeka. Azda takýto krátky reprezentatívny výpočet postačí. Všetci títo slovenskí obri vyrástli a sformovali sa v slobodomyselnom evanjelickom rodinnom prostredí.

Pokus o tolerantnú spoločnosť

Turzo sa ukázal aj ako vynikajúci diplomat. O záveroch Žilinskej synody rokoval s vatikánskym legátom tak, aby našli spoločný modus vivendi, spôsob spolužitia, prijateľný pre katolícku i evanjelickú (luteránsku) cirkev.

V jeho rezidencii v bytčianskom kaštieli sa zbíhali nitky uhorskej politiky; bývalo to miesto, kam často zavítali vyslanci z celej Európy, najmä z Benátskej republiky.

Z Bytče urobil renesančné kultúrne centrum. Tamojšia knižnica obsahovala vyše 800 zväzkov. V Turzových službách pôsobili viacerí humanistickí vzdelanci, kazatelia, renesanční básnici a maliari. Na jeho dvore sa pri rôznych príležitostiach, najmä na povestných svadbách dcér (mal ich deväť) usporadúvali koncerty, divadelné predstavenia, recitácie básnických diel, náboženské dišputy a iné podujatia.

Pred štyrmi storočiami sa v Žilina položili základy dobrej, múdrej ekumenickej spolupráce dvoch najvplyvnejších slovenských kresťanských cirkví. Nastal čas bez nevraživosti medzi konfesiami, čas vzájomného rešpektu a otvorenej spolupráce. Je úžasné, že práve v období náboženských vojen a stavovských povstaní, keď bol takýto model spolupráce nepredstaviteľný, pokúsili sa oň práve Slováci na čele s Jurajom III. Turzom. Slovensko v tomto zmysle ďaleko predbehlo európsky vývoj tolerantnej a otvorenej spoločnosti.

Z inšpirácií artikuloz Žilinskej synody sa zrodili viaceré myšlienky moravského Slováka Jana Amosa Komenského (1592 – 1670), ktorého otec Ján Segeš pochádzal z Trenčína. Komenského dnes svetové organizácie hodnotia ako významného európskeho politológa. V jeho diele *Všenáprava* sú návrhy na založenie takých inštitúcií, ako je dnes OSN, UNESCO, Medzinárodný súdny dvor či Svetová rada cirkví. Ale nájdete tam aj myšlienky o obnovení Olympijských hier, o odstránení hraníc medzi štátmi či o slobodnom cestovaní po Európe. Žiaľ, tento významný politologický spis v slovenčine doteraz nevyšiel. Čože to robia početné katedry politológie na našich univerzitách?

Po týchto dostatočných argumentoch o tom, akú osobnosť vo svojej dobe predstavoval palatín Juraj Turzo, by sa mal Juraj Jakubisko hádam svojmu menovcovi aspoň ospravedlniť.